

Міністерство освіти і науки України
Харківська національна академія міського господарства

М. В. Катков

Методичні вказівки
до самостійної роботи з дисципліни

«СОЦІАЛЬНА ЕКОЛОГІЯ»

*(для студентів 2 курсу заочної форми навчання за
напрямом підготовки 6.040106 „Екологія, охорона навколишнього середовища
та збалансоване природокористування”)*

Харків ХНАМГ 2009

Методичні вказівки до самостійної роботи з дисципліни «Соціальна екологія» (для студентів 2 курсу заочної форми навчання за напрямом підготовки 6.040106 „Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування”) / Харк. нац. акад. міськ. госп-ва; уклад.: Катков М. В. – Х.: ХНАМГ, 2009. - 14 с.

Укладач: М. В. Катков

Рецензент: проф. д.т.н. завідувач кафедри інженерної екології міст Стольберг Ф. В.

Рекомендовано кафедрою ІЕМ, протокол № 9 від 03.05.2009 р.

ВСТУП

У третє тисячоліття людина має увійти з новою філософією життя, згідно з якою вона є часткою єдиної людської сім'ї з високою екологічною культурою, в основі якої лежить знання і дотримання законів розвитку біосфери. Подальший розвиток можливий лише як результат етико-культурного оновлення людства, формування нової моралі й системи цінностей. Необхідні радикальні зрушення у ставленні людини до природи і до захисту своїх нащадків від наслідків власної діяльності. Екологічна культура передбачає розуміння законів розвитку і стійкості біосфери, знання законів і принципів біотичної регуляції довкілля, підтримання стійкості навколишнього природного середовища природними біологічними угрупованнями біосфери. Вона передбачає реалізацію екологічного імперативу, який визначає необхідність розв'язання наступних екологічних проблем: збереження вцілілих і відновлення до рівня природної продуктивності низки zdeформованих екосистем, раціоналізації споживання, екологізації виробництва, стабілізації чисельності населення. Головним чинником, який може допомогти розв'язанню зазначених проблем, має стати екологізація свідомості людей, формування екологічного мислення.

Саме формуванню такого екологічного мислення та екологічної свідомості у молоді широкого спектра професій сприятиме дана дисципліна, яка аргументовано й усебічно висвітлює сутність, структуру і значення сучасної екології як нової філософії життя, комплексної науки, що покликана формувати екологічний світогляд та екологічну культуру.

1. Мета, предмет та місце дисципліни

Мета викладання навчальної дисципліни „Соціальна екологія – вивчення основ науки про життя живої речовини планети, її збереження, вивчення взаємодії в системі «суспільство природа», роль людини в системах різного рангу і її відзнаки від інших живих істот, виживання людства.

Завдання курсу:

- вивчити основи процесів саморозвитку і самозбереження живих організмів, характеристика чинників їх життя;
- вивчити особливості появи і життя людини, як виду соціуму;
- вивчити природно-соціальні проблеми діяльності людини в біосфері і їх принципи; зрозуміти необхідність переходу до стійкого розвитку;
- розглянути сучасні методи охорони природної і антропогенних середовищ.

Предметом вивчення дисципліни є вивчення основ науки про життя живої речовини планети, її збереження, виживання людства.

Мета самостійної роботи: закріплення знань за темами лекцій за допомогою методичних вказівок, питання для контролю знань, бібліографічного списку.

Таблиця 1

Зразковий тематичний план
(структура і характеристики учбової дисципліни)
Лекційний курс

Зміст	Кількість годин за спеціальностями, спеціалізаціями (шифр, аббревіатура)
	6.040106 ЕОНС
ЗМ 1.1 Основи загальної екології	
Вступ в учбовий курс „Соціальна екологія”. Загальна екологія. Життя в біосфері. Основні закони і правила життя в біосфері	1
ЗМ 1.2 Основи соціальної екології	
Людина в біосфері	1
Глобальні проблеми антропогенного порушення природного середовища. Екологічні проблеми України та її регіонів	1
ЗМ 1.3 Прикладні аспекти соціальної екології	
Контроль та державні методи природокористування. Сучасні методи в області охорони природного та антропогенного середовища	1
Природні кадастри. Території особливої охорони. Екологічне нормування. Екологічний моніторинг. ОВНС та екологічна експертиза.	1
Екологічне право. Структурна перебудова економіки та новітніх технологій.	1
Адміністративно правові та економічні методи управління в області природокористування та охорони довкілля. Міжнародні природоохоронні організації.	1
Екологічний розвиток. Автотрофний розвиток, розвиток з урахуванням екологічних обмежень. Стійкий (стабільний) розвиток	1

2. Методичні рекомендації до самостійного вивчення учбових розділів і тем ЗМ 1.1 Основи загальної екології

При самостійному вивченні цього розділу необхідно з'ясувати, що життєві умови середовища, у якому мешкає людина, - створена живими організмами, продуктами їх життєдіяльності, і що в теперішній час існування цього середовища і самої людини можливо тільки при обов'язковій умові збереження всієї розмаїтості живої речовини, процесів її саморозвитку і саморегуляції.

Необхідно знати, що з появою людини в природному середовищі також виникли:

- природогосподарське середовище,
- господарське середовище,
- соціально-економічне середовище,

які стали об'єктом вивчення сучасної екології. І тому, її (сучасну екологію) представляють її основні розділи:

- загальна екологія або біоекологія, що вивчає природне середовище;
- соціальна екологія, що вивчає взаємні відносини в системі «суспільство-природа» і роль людини в екосистемах різного рангу, її відмінність від рангу інших живих речовин;
- екологія прикладна або прикладна соціоекологія, тому що вона вивчає й вирішує проблеми, викликані соціальною діяльністю людини.

До вивчення розділу «соціальна екологія» необхідно усвідомити основні поняття загальної екології, вивчити середовище перебування живих організмів, її фактори, знати життєво важливі процеси біосфери, відомі закони й правила її життя.

Необхідно розуміти, що соціальний розвиток людини є можливим тільки за умов не порушення людиною процесів саморозвитку й самопідтримки природного середовища.

Контрольні питання

Бібліографічний список

Основний - 2,3,5,6

Додатковий - 9,10,11,13,17

ЗМ 1.2 Основи соціальної екології

При самостійному вивченні цього розділу необхідно звернути увагу на причини походження людини й процес перетворення її з чисто біологічного виду у вид соціальний, вивчити порушення природного середовища в результаті цього процесу.

Необхідно зрозуміти особливості життя й трудової діяльності людини в природному середовищі, усвідомити основні природно-соціальні проблеми, які пов'язані з діяльністю людини в біосфері, вивчити причини глобальних проблем антропогенного порушення природного середовища, екологічні проблеми України і її регіонів; зрозуміти, що діяльність людини руйнує біорегуляцію біосфери й геном самої людини.

Контрольні питання

Бібліографічний список

Основний - 3,6

Додатковий – 16, 12

ЗМ 1.3 Прикладні аспекти соціальної екології

При самостійному вивченні цього розділу необхідно розуміти, що антропогенне порушення природного середовища обумовило появу методів в області її охорони. Необхідно усвідомити наведені в лекційному матеріалі приклади цих методів, їхньої особливості й цілі. Необхідно знати й принципи сучасного керування цією діяльністю; зрозуміти, що дана діяльність відображає «економічний» шлях розвитку цивілізації й усвідомити, що для збереження природного й соціального середовища людство повинне прийняти дії, що забезпечують «стійкий» (стабільний) розвиток.

Контрольні питання

Бібліографічний список

Основний – 1,4,6,7

Додатковий – 8, 12, 14, 17

3. Питання для контролю знань

ЗМ 1.1. Основи загальної екології

Тема 1

1. Як створювалося середовище життя людини?
2. Які найважливіші завдання сучасної екології й екологічного утворення?
3. Поясніть поняття "природне середовище".
4. Поясніть поняття "природногосподарське середовище".
5. Поясніть поняття "господарське середовище".
6. Поясніть поняття "соціально-економічне середовище".
7. Що вивчає сучасна екологія? Які основні розділи вона поєднує?
8. Коли й ким був уведений термін "екологія"?
9. Що вивчає загальна екологія?
10. Що вивчає екологія соціальна?
11. Що вивчає прикладна екологія?
12. Поясніть поняття "екосистема", її основні ознаки?
13. До якого виду систем належить екосистема й чому?
14. Поясніть визначення понять "популяція", "біоценоз", "біогеоценоз", "співтовариство"?
15. Що таке "емерджентність"?
16. Поясніть визначення понять "ентропія" й "негоентропія". Як на них впливає діяльність людини?
17. Які властивості і явища природи відбивають перший і другий закони Б.Коммонера?
18. На які дії орієнтують діяльність людини третій і четвертий закони Б.Коммонера?
19. Поясніть поняття "середовище перебування"?
20. Поясніть поняття "екологічні фактори"? На які основні групи їх можна розділити?
21. Які фактори середовища перебування представляють найбільші труднощі для адаптації живих організмів?
22. Поясніть "правило оптимуму".
23. Дайте визначення понять "екологічна валентність", "толерантність", "пластичність".
24. Поясніть "правило взаємодії факторів" й "правило факторів, що лімітують".
25. Які середовища життя поєднують все різноманіття життя на землі? Як їх виділяють?
26. Які типові властивості спостерігаються у водного середовища, які її фактори, що лімітують?
27. Які типові властивості спостерігаються в наземно-повітряного середовища, які її фактори, що лімітують?

28. Які типові властивості спостерігаються в ґрунтового середовища, які її фактори, що лімітують?
29. Поясніть поняття організменне середовище. Який фактор, що лімітує, життя паразитів?
30. Поясніть процес самоочищення водного, приземноповітряного і ґрунтового середовищ життя.

Тема 2

31. Чим відрізняються визначення біосфери в Е. Зюсса й В. І. Вернадського?
32. Яку систему являє собою біосфера?
33. Якими основними здатностями володіють живі організми?
34. Що можна сказати про процес відновлення живої речовини?
35. Які основні речовини можна виділити в біосфері?
36. Як здійснюється мале біотичне коло обміну?
37. Охарактеризуйте сукупність земних круговоротів речовини, енергії й інформації.
38. Що називають "біотичною регуляцією природного середовища"?
39. Яка однорідність існує в живій речовини Землі й чи погоджена вона з абіотичними компонентами екосистем?
40. Чи існують корисні й шкідливі організми в природі?
41. На що, головним чином, спрямована спільна діяльність живих видів у природних екосистемах?
42. За рахунок чого може розвиватися будь-яка природна система?
43. Що відбувається при порушенні матеріально-енергетичної й інформаційної ємності природної системи?
44. Яка система має найкращу можливість свого збереження?
45. Що відбувається при зміні живої речовини в одній із систем біосфери, як заміщаються види й екосистеми?
46. Що відбувається з екосистемою, що потрапляє в систему з більш низьким рівнем організації?
47. Чим визначається можливість існування живих організмів?
48. Що відбувається при ліквідації життєвого фактора організму, як це відбувається на відповідній екосистемі й що в цьому випадку можна сказати про сукупності дії всіх життєвих факторів?
49. При яких головних умовах може існувати живий організм?

ЗМ 1.2. Основи соціальної екології

Тема 3

50. Чим обґрунтовують подібність людини із твариною?
51. Чим відрізняється людина від тварини?
52. Що з'явилося причиною появи людини?
53. Які екологічні кризи ви знаєте?

54. Поясніть причини кризи винищування великих тварин.
55. З якого історичного моменту природні системи були помітно порушені?
56. Що стало головною соціальною метою науково-технічної революції й інтенсивного господарювання?
57. На експлуатацію чого націлений науково-технічний прогрес?
58. Чому транснаціональні корпорації викликають ускладнення екологічної ситуації в країнах, що розвиваються?
59. Чим викликане різке зниження маси первинної продукції біосфери, і які наслідки воно викликає?
60. До яких наслідків у біосфері приводить сучасне споживання природної сировини?
61. Як, через господарську діяльність людини, змінюються енергетичні процеси біосфери?
62. Чому знижується можливість біотичної регуляції?
63. Які генетичні характеристики порушуються в людини як у виду? Чому?
64. Які основні соціальні проблеми викликає нерівність присвоєння природних ресурсів?
65. Які причини спонукають людину руйнувати природу? Як вони визначилися?

Тема 4

66. Якими причинами пояснюється "парниковий ефект"?
67. Що являє собою "парниковий ефект"?
68. Охарактеризуйте проблему кислих опадів.
69. Поясніть причини й механізм порушення озонового екрана.
70. Охарактеризуйте причини забруднення поверхневих вод суши, морів й океанів.
71. Поясніть проблему опустинювання.
72. Поясніть проблему антропогенного звільнення екологічних ніш.
73. Поясніть проблему військової діяльності.

ЗМ 1.3. Прикладні аспекти соціальної екології

Тема 5

74. Приведіть головні причини руйнування біосфери.
75. Яка мета економічного розвитку цивілізації?
76. Дайте визначення трьох нерозв'язних ситуацій економічного розвитку?
77. Чому концепції автотрофності й розвитку з урахуванням екологічних обмежень не можуть набути практичного застосування?
78. Чому неможлива коеволюція?
79. Що таке "стійкий розвиток"?
80. Які поняття стійкого розвитку є центральними?

81. Що повинне стати фундаментом стійкого розвитку?
82. Приведіть три основні значеннєві частини стійкого розвитку.
83. Що повинні враховувати показники стійкого розвитку?

Тема 6

84. Які дані представлені в кадастрах природних ресурсів?
85. Приведіть назви кадастрів природних ресурсів.
86. Дайте характеристику особливо охоронюваних територій.
87. Чим відрізняються особливо охоронювані території?
88. Приведіть назви особливо охоронюваних територій.
89. Що забезпечується системою екологічних стандартів?
90. Приведіть розділи екологічних стандартів, що вони регламентують?
91. Що таке "екологічний моніторинг"?
92. Приведіть види екологічного моніторингу.
93. Що таке ОВНС? Приведіть її мету.
94. Що таке "екологічна експертиза"?
95. Що забезпечує екологічне право?
96. Що є основою екологічного права?
97. Приведіть головні нормативні акти.
98. Які правові приписання й закони в області охорони природного середовища існують поряд з головними Законами України?
99. На яких принципах заснована структурна перебудова економіки?
100. Що дозволяє здійснити структурна перебудова економіки?
101. Що розуміється під адміністративно-правовому керуванні в області природокористування й охорони природного середовища?
102. Приведіть основні напрямки економічних методів керування.
103. Приведіть особливості директивного економічного керування.
104. Які дії входять у методи непрямого економічного керування?
105. У чому полягає сутність ринкового механізму економічного керування?
106. Від яких факторів залежить вибір методів керування в області природокористування й охорони природного середовища?
107. Які міжнародні природоохоронні організації ви знаєте, чим вони займаються?

4. Бібліографічний список

Таблиця 3

Інформаційно-методичне забезпечення

Бібліографічні описи, Інтернет адреси	ЗМ, де застосовується
1	2
1. Рекомендована основна навчальна література (підручники, навчальні посібники, інші видання)	
1. Бобылев С. Н., Ходжаев А. Ш. Экономика природопользования. Учебное пособие. – М.: ТЕИС, 1997. – 227 с.	ЗМ 1.1 – ЗМ 1.3
2. Вернадский В.И. Проблемы биогеохимии. – М.: Наука, 1980.	
3. Воронцов Н. А. Экология общая, социальная, прикладная. – М.: «Агар», 2000. – 422 с.	
4. Данилов-Данилян В. И., Лосев К. С. Экологический вызов и устойчивое развитие. Учебное пособие. – М.: Прогресс-Традиция, 2000. – 416 с.	ЗМ 1.1 – ЗМ 1.3
5. Одум Ю. Экология. Пер. с англ. Т 1 и 2. – М.: Мир, 1996.	ЗМ 1.1 – ЗМ 1.3
6. Реймерс Н. Ф. Надежды на выживание человечества: Концептуальная экология. – М.: изд-во «Россия Молодая» - экология, 1992. – 367 с.	ЗМ 1.1 – ЗМ 1.3
7. Бойчук Ю. Д. и др. Основы екології та екологічного права. Навчальний посібник. – К.: Видавничий дім «Княгиня Ольга», 2005. – 386 с.	ЗМ 1.3
2. Додаткові джерела (довідники, нормативні видання, сайти Інтернет тощо)	
8. Вайцзеннер Э., Ловинс Э., Ловинс Л. Фактор четыре. Затрат половина, отдача двойная. Новый доклад Римскому клубу. Перевод А.П.Заварицина, В.Д.Новикова под ред. академика Г.А.Месяца. – М.: Academia, 2000. – 400 с.	ЗМ 1.1 – ЗМ 1.3
9. Вернадский В. И. Биосфера. – М., 1975.	ЗМ 1.1 – ЗМ 1.3
10. Вернадский В. И. Живое вещество. – М., 1978.	ЗМ 1.1 – ЗМ 1.3
11. Горшков В. Г. Физические и биологические основы устойчивости жизни. – М.: ВИНТИ, 1995, XXVIII. – 472 с.	ЗМ 1.1 – ЗМ 1.3

1	2
12. Горшков В. Г., Котлянов В. М., Лосев Н. С. Экологический рост, состояние окружающей среды, богатство и бедность. // Изв. РАН, 1994, № 1. – С. 3 – 7.	ЗМ 1.3
13. Горшков В. Г., Макарьева А. М. Биотическая регуляция окружающей среды: обоснование необходимости сохранения и восстановления естественной биоты на территориях материковых масштабов. Тр. международного семинара «Биотическая регуляция окружающей среды», 1998. – С. 3 – 20.	ЗМ 1.3
14. Кондратьев К. Я., Романюк Л. П. Устойчивое развитие: Концептуальные аспекты. // изв. РГО, 1996, № 6. – С. 1 – 12.	ЗМ 1.2 – ЗМ 1.3
15. Макар С. В. Основы экономики природопользования. – М.: Икг. международного права и экономики им. А.С. Грибоедова, 1998. – 192 с.	ЗМ 1.2 – ЗМ 1.3
16. Морально-этические нормы, война и окружающая среда. Пер. с англ./ Под ред. И. Т. Фролова. – М.: Мир. 1989 – 254 с.	ЗМ 1.2 – ЗМ 1.3
17. Реймерс Н. Ф. Природопользование: Словарь-справочник. – М.: Мысль, 1990. – 210 с.	ЗМ 1.1 – ЗМ 1.3
3. Методичне забезпечення (реєстр методичних вказівок, інструкцій до лабораторних робіт, планів семінарських занять, комп'ютерних програм, відео-аудіо-матеріалів, плакатів тощо)	

ЗМІСТ

Вступ	4
1. Мета, предмет та місце дисциплін.....	5
2. Методичні рекомендації до самостійного вивчення учбових розділів і тем	6
3. Питання для контролю знань	8
4. Бібліографічний список.....	12

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

КАТКОВ Михайло Васильович

Методичні вказівки до самостійної роботи з дисципліни **«Соціальна екологія»** (для студентів 2 курсу заочної форми навчання за напрямом підготовки 6.040106 „Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування”).

Редактор *М. З. Аляб`єв*

Комп'ютерне верстання *І. В. Волосожарова*

План 2009, поз. 127М

Підп. до друку 19.11.09р.
Друк на ризографі.
Зам.№

Формат 60x84/1/16
Ум. друк. арк. 0,9
Тираж 50 пр.

Видавець і виготовлювач:
Харківська національна академія міського господарства,
вул. Революції, 12, Харків, 61002
Електронна адреса: rectorat@ksame.kharkov.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи: ДК №731
від 19.12.2001